

Întroducere și Rezumat

La cea de a patra conferință și curs de perfecționare a restauratorilor maghiari din Transilvania, alături de problemele legate de obiecte meșteșugărești, vestigiile etnografice și arheologice, au fost dezbătute și chestiuni ce privesc restaurarea operelor de artă. Pe lângă expunerea profesorului Institutului de Formare a Restauratorilor din cadrul Universității Ungare de Arte, ce a vizat măsura în care putem recurge la metoda completării în cazul picturilor, procesul reconstrucției, tehnicile de restaurare; am urmărit și materialul prezentat de László Vinczeffy, restaurator la Muzeul Național Secuiesc din Sfântu-Gheorghe, prin care și-a prezentat lucrările de restaurare din perioada 2000–2003. Cele peste 20 de tablouri restaurate de domnia sa au fost expuse în cadrul Muzeului Haáz Rezső din Odorheiu-Secuiesc.

Cu ocazia excursiei de studii am parcurs de această dată traseul Sighișoara, Mediaș, Sebeș, Alba Iulia, Rimetea, Turda, Huedin, Izvorul Crișului, Mănăstireni, Văleni și Viștea.

Studentii de la specialitatea de restaurare a mobilierului, din cadrul Universității Ungare de Arte, își efectuează practica în cadrul unor muzee transilvănene începând din 1995, ei au efectuat conservarea unei părți a sculpturilor de lemn păstrate în cadrul muzeului din Miercurea Ciuc, respectiv lăzile de breaslă și marea parte a mobilie-

rului de factură populară, ce poate fi văzut în cadrul expoziției de etnografie a muzeului din Odorheiu-Secuiesc.

În cadrul conferinței a fost prezentată și o dare de seamă privind programul internațional, organizat de Universitatea Ungară de Arte Plastice, realizat cu participarea studenților din Ungaria, precum și a celor de la universitățile de la EVTEK din Vantaa (Finlanda), Universität Für Angewandte Wissenschaft und Kunst din Hildesheim (Germania), Universitatea Lucian Blaga de la Sibiu, program ce viza „Restaurarea mobilierului pictat săsesc din Ardeal”. După cursurile teoretice ținute la Budapesta, practica de restaurare din cadrul acestui program s-a efectuat la Muzeul Astra din Sibiu. Acțiunea de restaurare a lăzilor păstrate la biserica din Brădeni a fost demarată tot la propunerea profesorilor din cadrul Universității Ungare de Arte. Realizarea acestui program, planificat pentru mai mulți ani, a început în vara anului 2003, prin conlucrarea catedrelor de resort de la universitățile din Budapesta și din Hildesheim, beneficiind de sprijinul financiar al celor două state. Lăzile restaurate în timpul practicii de două săptămâni a studenților de la cele două universități, se păstrează la biserica evanghelică din dealul cetății Sighișoara. Cu ocazia ambelor programe am efectuat și călătorii de studii, care au vizat cunoașterea istoriei Transilvaniei și a zestrei culturale a acesteia.

Katalin GÖRBE

Procedeele de completare aplicate la restaurarea picturilor

Articolul investighează bazele principale ale acelor metode specifice de completare, la care recurg restauratorii de tablouri.

Obiectul de artă este un ansamblu compus: reprezintă o valoare artistică, fiind totodată și un vestigiu al trecutului istoric. Abordarea diferențiată a problemei puse în discuție derivă tocmai din acest dublu caracter.

Acceptabilă poate fi doar o restaurare autentică, dar compromisul fiind inevitabil, execuția e adesea pusă sub semnul întrebării. Critica e oricum binevenită, dar cum carențele de execuție pot interveni oricând și oriunde, nu ar fi indicat să respingem metoda completării din capul locului.

Starea inițială a operei de artă nu poate fi refăcută complet, dar restauratorul poate să tindă către impresia artistică oferită de obiectul de odinioară.

Scopul completării este punerea în evidență a fragmenților originale, accentuând prin aceasta calitățile artistice ale operei.

Restauratorul poartă o răspundere enormă, căci completarea devine parte integrantă a operei, în consecință această muncă poate fi încredințată doar unui specialist înzestrat cu o pregătire și o inspirație corespunzătoare.

Autoarea enumeră diferiții factori ce influențează procesul de completare: stilul de epocă, starea obiectului, relația acestuia cu cel ce îl va recepționa, valoarea sa cultică. Un rol aparte poate căpăta valoarea obiectului ca antichitate, ori caracterul său iluzionistic.

Pentru a păstra valoarea istorică a obiectului, procesul de restaurare trebuie să fie unul reversibil, iar opera de artă recognoscibilă. Pentru aceasta putem apela la diferitele metode oferite de științele naturii.

Exemplele ce ilustrează complexitatea multilaterală a procedeelelor de completare provin din arhiva documentară a Institutului de Formare a Restauratorilor din cadrul Universității Ungare de Arte.

Autoarea face referire și la diferențele conceptuale dintre categoria retușului și a reconstrucției, care în principiu sunt metode bine diferențiate, dar în practică se întrepătrund.

Metoda completării și-a creat în timp felurite procedee practice (integrant, diferențial, neutralizant), autoarea încercă să ne îndrume cu ajutorul ilustrațiilor în cunoașterea corectă a acestora.

În încheiere, ca o ilustrare sintetică a celor expuse, autoarea ne introduce în dilemele căutărilor și a soluțiilor alese în cazul unei execuții proprii, anume completarea tabloului „Adorarea magilor”, de pe altarul principal al bisericii de la Liptószentmárton.

În consecință se poate afirma: în procesul de restaurare al picturilor investigația istorică nu poate suplini pierderea calităților artistice.

Modalitățile și măsura operațiunii de completare se stabilesc în funcție de specificul obiectului, dar opera trebuie examinată și tratată în întreaga ei complexitate.

Katalin Görbe
Conferențiar
Universitatea Ungară de Arte Plastice

Judit B. PERJÉS – Petronella KOVÁCS **Restaurarea lăzilor transilvănene ornate din lemn cu înveliș de piele**

În cursul anilor trecuți autorii au restaurat două lăzi de lemn, ambele cu înveliș de piele și cu aplicații de aramă, respectiv de fier. Pe lângă sarcinile legate direct de procesul de restaurare, autorii au investigat și tehnicile de confecționare, locul de proveniență, date privind foștii proprietari ai lăzilor în cauză. Au colecționat și ordonat datele referitoare la lăzile similare aflate în muzeele din Ungaria, respectiv au publicat descrierea altor două lăzi transilvănene, aflate în proprietate privată, respectiv ecleziastică. Lăzile examinate provin toate din Transilvania, majoritatea lor de pe teritorii unde populația armeană s-a stabilit în număr mare în secolele XVII-XVIII. Este o întrebare încă deschisă, dacă proprietarii acestor lăzi au fost oameni ce au călătorit mult, eventual negustori armeni, care le-au folosit ca obiecte indispensabile celor de călătorie, mai apoi a diligențelor. Ori inițial au fost lăzi de zestre, sau au fost confecționate din capul locului pentru ambele întrebuințări.

Studiul ne introduce – pe baza operei lui J. G. Krönitz („Oeconomisch-technologischen Encyclopadie”), apărută în ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea – în modul de confecționare al așa ziselor „coffere” (răspândite în mediu german probabil pe baza unor modele olandeze) cu înveliș de piele, probabi create prin colaborarea mai multor meseriași. Anumite izvoare literare ne semnalează faptul că tăbăcarii și lăcătușii din Gheorgheni cunoșteau și practicau mai multe meserii. Drept care au-

torii nu exclud posibilitatea faptului ca lăzile examinate în prezentul studiu să fie – fiecare în parte – roade ale muncii unui singur meseriaș. Fierarul ori lăcătușul putea procura pielea tăbăcită de la tăbăcar, iar munca de tâmplărie, fierăria o efectua singur.

În cursul restaurării lăzilor de la Gheorgheni autorii au procedat la o curățire manuală a aplicațiilor metalice, iar fierăria mult corodată a fost tratată cu o soluție anti-rugină cu conținut de acid fosforic și agent pasivizant. Completările metalice s-au executat din plăci de aramă și tablă zincată. Curățirea uscată a pielii s-a făcut cu ștergător de vinil și cu aspirator, iar spălarea cu diferite emulsii pentru curățat. În cazul lăzii cu elemente decorative de fier, datorită corodării puternice a părților feroase, a devenit necesară și înmuierea învelișului de piele rigidizat și crăpat. „Urechile” de piele anti-praf, rupte și păstrate fragmentar, au fost completate – în vederea evitării noilor leziuni – cu piele de capră, mai puțin „urechea” din față a părții superioare a lăzii ornate cu elemente de fier. Învelișul de piele s-a tratat cu Maroquin (vazelină minerală neacidă, incoloră, rezistentă și protectoare față de efectele de mediu), ca strat protector pentru părțile metalice s-a folosit Paraloid B72, dizolvat în amestec de 1:1 aceton și toluol. Crăpăturile minore ale părților lemnoase au fost lipite cu dispersie apoasă de poli(vinil-acetat). Căptușelile textile interioare, după o aspirare atentă, au fost curățite cu o emulsie cu conținut de apă și solvenți organici, iar completările s-au decupat din pânză obișnuită, cu un colorit apropiat de cel al părții originale, în așa fel încât bucățile de pânză noi să fie mai mari decât găurile, pentru a susține și a întări pe dinăuntru textura slăbită a căptușelii. Căptușeala desprinsă a fost fixată de partea lemnoasă cu amidon.

Judit B. Perjés
Restaurator de obiecte și metale
Muzeul de Istorie al Budapestei

Petronella Kovács
Restaurator de lemn și mobilă
Conducător al secției de restaurare obiecte
Universitatea Ungară de Arte Plastice
Șef al secției de formare a restauratorilor
Muzeul Național al Ungariei

Ágnes SZENDRÓDI-GOMBÁS **Procedee practice și tehnici preventive de conservare aplicate în cadrul Muzeului Etnografic în Aer Liber de la Szentendre**

În partea introductivă a studiului autoarea prezintă circumstanțele înființării secțiilor muzeale în aer liber din Ungaria și obiectivele Muzeului Etnografic în Aer Liber de la Szentendre.

Obiectele păstrate în condiții improprie sunt supuse unor efecte destructive multiple, cea ce îi obligă pe specialiști la căutarea unor soluții deosebite. În consecință, restauratorii de la secțiile în aer liber recurg la tehnici specifice, respectiv folosesc și anumite materiale ce lipsesc din gama de produse utilizate îndeobște în munca de restaurare.

La Muzeul Etnografic în Aer Liber de la Szentendre conservarea obiectelor de fier se efectuează de obicei cu Noverox, o emulsie plastică unicompusă. Pentru gazarea materialelor lemnoase s-a folosit fosfin (fosfor-hidrogen). Tratarea părților componente de mari dimensiuni ale unor clădiri demontate s-a efectuat cu soluția apoasă a concentratului insecticid și fungicid Biokomplex (componentii săi activi: 20% 2-/tiociano-metiltio/benzitiazol și 0,25% deltametrin /piretroid sintetic/), părțile de clădire afectate de precipitații au fost dezinfectate cu Wolmanol BX (cu componente activi organici) dizolvat în benzină. Împotriva furnicii telegare (*Camponatus ligniperda*), insectă răspândită în ultima vreme, dăunătoare materialelor lemnoase, se folosește Pesquard-B.

În depozitele de materiale textile, indiferent dacă există sau nu obiecte infectate, materialele sunt tratate de către specialiști externi anual cu piretroidul sintetic denumit Coopex 2 5EC. Dacă există obiecte textile infectate de insecte, acestea sunt depuse timp de una-două luni în dulapuri izolate atmosferic, în care se așează cristale de Globol (paradichlorbenzen).

O modalitate de protecție este și retragerea din expoziție a obiectelor periclitare toamna, după închiderea expozițiilor, și depunerea lor în depozite atare amenajate. Mobilierul de mari dimensiuni, care rămâne în case, va fi îndepărtat de pereți, dedesubtul obiectelor aflate pe pământ bătătorit se așează cuburi de lemn. Pentru a le proteja împotriva prafului, elementele de mobilier se vor acoperi cu un înveliș de pânză.

Perdelele din categoria obiectelor de muzeu se protejează cu folii filtrante a razelor UV, spatele fotografiilor, a tablourilor din hârtie se protejează cu carton de compoziție neacidă, același tip de hârtie, respectiv folie de poliutilen se va așeza și între textile și pe rafturi.

În spatele și dedesubtul obiectelor expuse pe pereții predispuși umezelii, ori așezate pe pământ bătătorit, se vor plasa folii presate din spumă de polietilen, groase de 1mm. Obiectele deosebit de periclitare – ex. perdele, fotografii, tablouri din hârtie, obiecte sacrale din exterior, anumite sculpturi din piatră, tablouri pictate pe plăci metalice – vor fi retrase, și expuse în locul lor copii fidele ale acestora.

Procesul de îmbătrânire al obiectelor, cauzat de efecte de mediu, din păcate nu poate fi stopat, doar atenuat, drept care în cadrul muzeelor în aer liber capătă o mare importanță conservarea preventivă, care are drept scop crearea unui ambiant apropiat de cel optim. O atenție aparte se va acorda oricăror semne de degradare ce apar pe obiectele, respectiv pe elementele de construcție din lemn. În aceste cazuri se va interveni imediat, pentru

a preîntâmpina extinderea infecției. În consecință, pentru a preîntâmpina ori pentru a contracara efectele degradante ce se răsfrâng asupra obiectelor de muzeu, trebuie instituit un control permanent (și în timpul iernii), precum și o activitate de conservare preventivă riguros planificată. Ghidându-se și după tendințe recente din muzeologia internațională, ca o premieră în Ungaria, s-a amenajat la Szentendre un depozit-expoziție (visual storage facility) deschis publicului vizitator, ce asigură condiții optime de păstrare pentru obiectele aflate acolo. Acesta este o construcție intermediară dintre depozit și expoziție, care face posibilă prezentarea unui număr mare de obiecte, favorizând deci pe de o parte publicul interesat, oferind totodată și excelente condiții de păstrare pentru obiectele expuse.

Ágnes Szendrődi Gombás
Restaurator de lemn și mobilă
Conducător al secției de restaurare
Muzeul în Aer Liber Szentendre

Măria ÚJVÁRI

Păstrarea, conservarea și expunerea obiectelor textile populare

Materialele textile de proveniență populară constituie o categorie foarte vulnerabilă a obiectelor muzeale. Sunt dificil de manevrat, depozitarea și expunerea lor necesită multă chibzuință și prudentă.

Protecția operelor de artă este adesea o problemă de atenție, de organizare și nu una materială. Conservarea preventivă oferă posibilitatea rezolvării problemelor pe o cale mai rațională, mai economicoasă, dar numai printr-o bună colaborare dintre toți lucrătorii din cadrul muzeului.

Conservarea preventivă însumează toate activitățile de măsurare și de protecție care nu dăunează obiectului de artă și care sunt necesare pentru a preîntâmpina orice degradare evitabilă. În fiecare muzeu trebuie amenajate depozite de tranziție, ca obiectele proaspăt achiziționate și ambalajele lor să nu introducă în depozite surse de infecție biologică.

Este necesară și asigurarea condițiilor optime pentru păstrarea textilelor, umiditate de 55–60%, temperatură de 16°C, ceea ce, pe lângă măsurare permanentă, se realizează prin umezirea, sau după caz uscarea aerului din încăperea respectivă. Lumina naturală trebuie eliminată, cea artificială să nu depășească intensitatea de 50 lux.

Mobilierul din depozit să aibă pH neutru, textilele de pe rafturile deschise să fie protejate contra prafului cu ajutorul unor perdele. La ambalare să se folosească materiale cu pH neutru, folii subțiri, hârtie neacidă. În poziție atârnată să se păstreze doar obiecte aflate în stare bună, cu o textură puternică.

Operațiunea de curățire a textilelor, fie la uscat, fie prin umezire, este un proces ireversibil. Scopul curățirii

nu este curățenia ca atare, ci îndepărtarea materialelor degradante, eliminarea substanțelor acide. La spălare se va folosi doar apă deionizată și substanțe active la suprafață. Să nu procedăm la albirea textilelor, deoarece textura lor va avea de suferit! La dezinfectarea prin spălare să folosim agenți bactericizi și fungicizi – ex. Preventol CMK (soluția alcoolică de 0,05–0,1% a paraclormetazol) și Dodigen 226 (dimetil de alchil-benzil-clorură de amoniu).

În cazul textilelor populare să procedăm doar la remanierele și complectările strict necesare, străduindu-ne să păstrăm obiectul în starea în care l-am recepționat. Obiectul deteriorat, cu textura slăbită poate fi fixat pe textila de fond prin cusătură, lipire, sau prin combinarea celor două metode. La lipire să recurgem doar în ultimă instanță, deoarece este un proces ireversibil, lipiciul se îndepărtează din fibrele texturii greu, sau de loc.

Chiar obiectul cel mai bine conservat și păstrat poate suferi deteriorări ireversibile, dacă în expoziție nu îi asigurăm condiții optime.

Nu trebuie să insistăm asupra expunerii cu orice preț a obiectului original, în cazul textilelor foarte valoroase este mai indicat să folosim copiile lor fidele. În expozițiile permanente este bine să schimbăm din vreme în vreme textilele din vitrine, căci în sălile de expoziție procesul de îmbătrânire al obiectelor vulnerabile este mult mai rapid, decât în depozite.

Mária Újvári
Restaurator textile
Muzeul Tragor Ignác, Vác

Tibor SABJÁN **Probleme ale restaurării sobelor și cahlelor**

Autorul analizează principalele probleme privind procesul de restaurare a cahlelor, din prisma opticii unui muzeograf. În prima parte a studiului sunt prezentate principalele tehnici de confecționare (roata olarului, segmentarea și montarea, tehnici speciale), cu intenția de a sprijini și pe această cale munca restauratorului. Diferitele practici medievale ale confecționării cahlelor sunt prezentate în paralel cu punerea în evidență a principalelor conexiuni generale, a acelor legități, prin care prezentul material poate deveni inteligibil, în pofida caracterului său fragmentar.

Procesul de restaurare e prezentat mai întâi în cazul cahlelor, elemente componente ale sobelor, care însă pot fi privite și ca opere integre, urmând apoi problematizarea reconstrucției întregii sobe. Se atrage atenția asupra necesității păstrării acelor fragmente de lut ori resturi de vopsea, care s-au amestecat printre cahle, ori s-au lipit de ele, precum și asupra importanței complectării și a părții de dos a cahlei restaurate. Prezentând procesul de confecționare a copiilor vechilor sobe, ilustrează cu

exemple pozitive și negative rezultatele finale ale acestei munci.

Tibor Sabján
Muzeograf
Muzeul în Aer Liber Szentendre

Katalin T. BRUDER **Probleme privind restaurarea decorației ceramice exterioare a clădirilor**

În urma schimbărilor benefice a circumstanțelor economico-sociale și a pretențiilor umane, a demarat și în spațiul nostru activitatea de reabilitare arhitecturală și urbană. Drept care a ajuns la ordinea zilei restaurarea monumentelor de arhitectură și a celorlalte clădiri valoroase. Față de practica de până acum, în cadrul activității de proiectare și de execuție a programelor de reabilitare, restauratorii obiectelor de artă trebuie să-și dobândească un rol important.

Prezentul studiu se ocupă de problemele specifice restaurării decorației ceramice exterioare a clădirilor.

În anii de turnură a secolelor XIX-XX observăm o intensă activitate în domeniul construcțiilor, pe teritoriul întregului Bazin Carpatic, pe fondul căreia a înflorit – ca element îndrăgit al istorismului arhitectural și mai ales al stilului anului 1900 („secession”) – ceramica decorativă exterioară. Arhitectura vremii recurgea adesea la elemente de artă populară, dând naștere unui stil artistic specific unghuresc. În cadrul acestei tendințe elementele ceramice – pe de o parte ca fragmente decorative, pe de alta ca elemente arhitectonice – au avut un rol important. Autoarea a selecționat exemplificările sale din această perioadă, deoarece este vremea proliferării respectivei tehnici decorative, precum și datorită specificității problemelor de restaurare. Studiul se ocupă în principal de produsele vestitei întreprinderi ceramice „Zsolnay”, fiindcă acestea erau răspândite pe teritoriul întregii țări, influențând puternic și restul producției de resort.

Din păcate aceste decorații s-au deteriorat mult, din cauza unor efecte de natură fizică și chimică, drept care conservarea și restaurarea lor este o problemă stringentă.

Surprinzător este faptul că literatura de specialitate, care să vină în sprijinul restauratorului de resort, este aproape inexistentă, iar puținul material publicat se referă și el doar la probleme cu totul specifice. Lipsesc total publicațiile referitoare la analizele de materiale, la concluziile generale ce se pot trage de pe urma acestor analize. Autoarea dorește să ofere prin prezentul articol o bază de discuție pe această temă.

Katalin T. Bruder
Restaurator în arta restaurării obiectelor
arheologice și a artelor decorative
Șef adjunct la secția de restaurare
Muzeul Național al Ungariei

Éva MESTER

Deteriorările specifice suferite de picturile pe sticlă și de obiectele decorative din sticlă

În mileniul parcurs de omenire de la confecționarea primelor geamuri de sticlă plată incoloră și până în zilele noastre, sticlăria construcțiilor a trecut printr-o evoluție substanțială. Vitraliile, ca părți integrante ale diferitelor construcții, au apărut ca niște reacții la pretențiile venite din partea societății, la posibilitățile economice ale unor comunități, precum și la condițiile de mediu fizico-geografic. Goticul, epoca de glorie a vitraliilor, apare ca un stil de referință în alegerea materialelor și a procedeele tehnice, în perioada istorismului, curent artistic caracterizat de nostalgia puternică a trecutului. Numeroasele războaie, ce au pustiit Bazinul Carpatic, au distrus nu numai bisericile, palatele romanice, gotice și renașcentiste – remarcabile și la o scară valorică europeană – din acest spațiu, dar au dispărut și acele picturi pe sticlă, respectiv acele vitralii, despre existența cărora ne vorbesc doar însemnările literare ale vremii, ori descoperirile arheologice fragmentare.

Perioada dintre 1850 și 1930 este epoca reînvierii artei picturii pe sticlă în Bazinul Carpatic. Bogatul material păstrat este rod al activității mai multor ateliere importante. Pe lângă trăsăturile lor specifice, obiectele de artă păstrate ne edifică asupra legăturilor dintre aceste ateliere,

precum și a influențelor externe. Caracterul și măsura deteriorărilor suferite de aceste picturi depinde de materiile de bază folosite (sticlă plată, vopsea, șine de plumb) și de tehnologiile aplicate. Schimbările drastice ale condițiilor de mediu, poluarea atmosferică, mutațiile climatice, distrugerile intenționate și vânătorii de comori, conservarea amânată și reamânată, intervențiile neavizate, funcțiile modificate ale clădirilor-gazdă, etc., au cauzat laolaltă deteriorări ireversibile.

Vitraliile confecționate în ultimii 150 de ani îi așează pe restauratori în fața unor sarcini noi. Conservarea, restaurarea, reconstrucția acestora necesită aplicarea unor noi metode, experimentarea unor materiale noi, o colaborare internațională rodnică. Datorită noilor materiale, a tehnicilor schimbate și din alte cauze, restaurarea acestor geamuri pictate diferă din punct de vedere metodic de cea a vitraliilor medievale. Activitatea de protecție a geamurilor de sticlă pictată de la turnmura secolelor XIX-XX nu este mai veche – nici în context internațional – de 15 ani. Există însă o tendință profesională nouă, care consideră protecția picturilor pe sticlă din perioada menționată la fel de necesară și de importantă, ca și păstrarea intactă a vitraliilor catedralelor medievale.

Éva Mester

Artist sticlar

Specialist în protecția monumentelor